ONS MARKENBOEK

Gorssel, juli 2000
18e jaargang, no. 3

SSN: 0169-5819

ONS MARKENBOEK

Uitgave van de oudheidkundige vereniging De Elf Marken te Gorssel.

De vereniging is opgericht op 27 september 1983 en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel alsmede de bevordering in zo breed mogelijke kring van de belangstelling voor de geschiedenis van de gemeente Gorssel in al haar aspecten".

BESTUUR

Voorzitter : Mevr. W.J. Holtslag-Harkink, Blauwedijk 11
7218 BJ Almen tel 0575 432058

Secretaris : W. van de Kamp, Lochemseweg 38
7214 RK Epse, tel 0575 493037

Penningmeester : H.F. Bruil, Molenweg 22
7213 XG Gorssel, tel 0575 491822

Leden : W.J. Besselink, Sleedoorn 11
7217 TL Harfsen, tel. 0573 431811
R. Boschloo, Hogenkampsweg 3
7218 BT Almen, tel 0575 431261
H.A. Klein Ovink, Wittendijk 6
7216 PL Kring van Dorth tel 0573 221317
J. Nijenhuis, Wunderinklaan 3
7211 AG Eefde, tel 0575 515761
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14
7213 AC Gorssel, tel 0575 492139
P. Staal, Teenkweg 3
7214 AL Epse, tel. 0575 517623
Mevr. F. Woertman-Derks, du Tourweg 24
7214 AL Epse, tel. 0575 492021

Erevoorzitter: H.J. Jansen op de Haar, Eefde
Erelid: N. van Wijk, Epse

REDACTIECOMMISSIE

Voorzitter : A.M. de Ruiter, Joppelaan 14
7213 AC Gorssel, tel 0575 492139

Leden : N. Kuik, Het Wilgert 8
7214 AV Epse, tel 0575 493170
H. Meedendorp, Elfuursweg 22
7213 EN Gorssel, tel 0575 492074

ONS MARKENBOEK

18e jaargang, no. 3, juli 2000

INHOUD

blz.

Mededelingen van het bestuur en de redactie 2

Notulen van de ledenvergadering op dinsdag 9 mei 2000 5

Dagexcursie 2000
door H.F. Bruil 7

Verslag excursie naar Verwolde en de eendenkooi in Kring van Dorth
door F. Woertman 8

De marke Verwolde, Laren en Oolde
door werkgroep genealogie 9

Heruitgave boek „Twee marken gemerkt"
door W. Besselink 10

Het Twentekanaal natuurvriendelijk
door W. van de Kamp 11

Blauwedijk in Almen en de betekenis van blauw bij ter Laan's spreekwoorden
door H. Schoenmaker 24

Blauwedijk in Almen en een blauwe boon
door H. Schoenmaker 31

De begraafplaatsen in de gemeente Gorssel (3)
door H.J. Jansen op de Haar 32

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR EN DE REDACTIE

Indië-monument

Van verschillende zijden is ons de laatste tijd de vraag gesteld hoever wij zijn gevorderd met een gedenkteken voor de overleden Indië-soldaten uit onze gemeente. Wij moesten en moeten de vraagstellers echter verwijzen naar de gemeente Gorssel. Onze vereniging heeft destijds de lijst van gesneuvelden samengesteld en die overhandigd aan het bestuur van onze gemeente Gorssel. Het is inderdaad de verwachting, dat zij iets met de namen gaat doen: vastleggen in een gedenkteken of plaquette of iets dergelijks. In ieder geval zij duidelijk, dat onze vereniging in deze verder geen taak heeft.

Orde op zaken

Tegenwoordig is het gedurende het hele jaar "opruiming" op onze zolders. Nogmaals brengt het bestuur van onze vereniging nadrukkelijk onder uw aandacht dat weggooien weliswaar de gemakkelijkste weg is om ruimte te maken, doch dat hiermede wel de kans groot is dat u voor ons waardevolle spullen wegdoet. Wij denken hierbij voornamelijk aan papieren gegevens: foto's, akten, verhalen, agenda's, informatie van verenigingen en dergelijke. Het ligt niet binnen onze mogelijkheden (opslag) om goederen te verzamelen en op te slaan. Dus zijn wij voornamelijk geïnteresseerd in papieren gegevens en boeken.
Als u dus een keer in uw huis orde op zaken wil stellen, dan houden wij ons van harte aanbevolen.

Onze activiteiten in mei 2000

Na verschillende besprekingen op het gemeentehuis met vertegenwoordigers van de oranjeverenigingen en de scholen en de heer Jansen te Almen onder voorzitterschap van burgemeester Meerburg en/of de heer Raaben zijn de evenementen voor 4 en 5 mei tot stand gekomen.
Op 4 mei waren de jaarlijkse dodenherdenking en de bijeenkomst daarna in de kerk van Gorssel. 's Morgens hebben het dagelijks bestuur en de heer Jansen op de Haar een boeket bloemen gelegd op het graf van Hurrell aan de Lindeboomsweg. 's Middags hebben de heren H. Bruil en W. van de Kamp onze burgemeester N. Meerburg kunnen assisteren bij de kranslegging bij het monument aan de Veerweg. Hierbij was ook een grote afvaardiging veteranen van

het Canadese leger aanwezig. Met twee bussen werden zij aangevoerd. Het bleek dat één van hen bij de eerste groep in 1945 de IJssel was overgestoken. Een plechtige kranslegging met een Engelse speech van burgemeester Meerburg. Het geheel werd opgeluisterd door een drietal Nederlanders en een Canadees met doedelzakmuziek. Deelnemers en belangstellenden waren ontroerd.
Op 5 mei was de vijfjaarlijkse fietstocht langs de plaatsen die tijdens de oorlog een rol hebben gespeeld. De organisatie was in handen van de verschillende oranjeverenigingen. Onze vereniging had een tentoonstelling ingericht in de school te Almen. Ingebracht waren onder andere attributen van onze leden K. Garssen te Joppe en W.J. Brummelman te Almen. Leden van onze vereniging hadden verder uit verenigings- en privébezit een interessante tentoonstelling samengesteld. De vliegtuigen aan de muur kwamen van de Kring Voorst.
Vele tour- en niet-tourgangers (naar schatting 1000 personen) bezochten deze goed geslaagde tentoonstelling die belangeloos begeleid werd door een aantal van onze leden.
Alle medewerkenden heel hartelijk dank.

Oost-Gelderse Contactdag Genealogie

Op zaterdag 16 september 2000 wordt weer de contactdag gehouden voor Genealogie, Boerderij- en Streekgeschiedenis in Bredevoort. Ook onze vereniging zal daar weer vertegenwoordigd zijn. Voor onderzoekers op eerder genoemde gebieden een zeer belangrijke dag en een uitzonderlijke gelegenheid om elkaar te ontmoeten. De dag wordt gehouden in "Ons Huis" aan de Kruittorenstraat te Bredevoort.
Natuurlijk kunt u het bezoek ook combineren met een tocht langs de 26 boekwinkels, antiquariaten en de boekenmarkt. Van harte aanbevolen.

Oostenwind

Net als vorig jaar zal ook dit jaar weer een regiomanifestatie van allerlei oudheidkundige en historische verenigingen worden gehouden.
Het evenement zal plaatsvinden op zaterdag 21 oktober 2000 in de Markthallen te Didam. Een bezoekje waard!

Oproep

Onze vereniging beschikt over een kleine bibliotheek, die is gevestigd in Het Richtershuis te Harfsen.

Het bestuur wil deze bibliotheek verhuizen naar een andere plek in ons gebouw en deze gelijktijdig beter toegankelijk maken. De boeken moeten worden beschreven, genummerd en ingevoerd worden in de computer.
Wij zoeken hierbij hulp van "deskundigen", zodat deze omvangrijke klus snel geklaard kan worden. Wie wil ons daarbij helpen of dit werk zelfstandig doen? Graag een of meerdere vrijwilligers die affectie met boeken hebben en een klein beetje kunnen werken met de computer.
U kunt zich opgeven bij de leden van het dagelijks bestuur.

Excursie
Zoals reeds eerder aangekondigd houden wij op 12 september 2000. onze excursie naar de vesting Bourtange en het klooster in Ter Apel. De buskosten zijn f. 58,- per persoon. U gelieve zich tijdig (zie elders in dit blad) op te geven bij de bestuursleden mevrouw F. Woertman of de heer H. Bruil.

Lezing
Op donderdag 12 oktober 2000 zal de heer drs M. Bartels, stadsarcheoloog van Deventer, voor ons een lezing met dia's verzorgen over archeologie en de resultaten van de eerste opgravingen in het gebied van Epse-noord.
Zoals u weet is dit gebied van archeologische waarde, reden waarom de heer Bartels met hulp van een werkgroep van onze vereniging aldaar een onderzoek is gestart.
De lezing wordt gehouden in de Hervormde Kerk van Epse, op 12 oktober 2000 om 20.00 uur.

Kopij voor het volgende nummer dient uiterlijk vrijdag **1 september 2000** bij de redactiecommissie binnen te zijn (indien mogelijk met afbeelding).

NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING OP DINSDAG 9 MEI 2000

Precies op tijd opende onze nieuwe voorzitter, Willy Holtslag-Harkink, de algemene ledenvergadering. Er waren omstreeks 40 personen naar dit eerste gedeelte van de bijeenkomst in zaal Concordia te Gorssel gekomen.
Na een welkomstwoord werden de notulen van de vorige vergadering aan de orde gesteld. Deze werden zonder op- of aanmerkingen goedgekeurd met dank aan de secretaris.
Evenzo het financieel verslag van de penningmeester. Na een korte toelichting van de heer Bruil kwam ook voor hem het applaus. De vereniging heeft thans 640 leden en een gezonde financiële positie.
De heer A. Holleman deed mede namens mevrouw J. Vreeman verslag van het onderzoek van de kascommissie; hun onderzoek leverde geen problemen op. De penningmeester werd décharge verleend onder dankzegging. Mevrouw Vreeman trad af en als nieuw lid van de kasommissie werd de heer A.J. Geerlink te Epse benoemd.
De heer H.J. Jansen op de Haar was tussentijds afgetreden als bestuurslid en in zijn plaats werd de heer P. Staal uit Eefde benoemd. De heer J. Pasman trad regulair af en was niet herkiesbaar. In zijn plaats werd de heer W. Besselink uit Harfsen benoemd. De heren H. Bruil en A. de Ruiter traden eveneens af en werden onder applaus herbenoemd.
Alle personen werden met acclamatie ge(her)kozen.
Zoals eerder gepubliceerd heeft het bestuur zich als nieuwe voorzitter mevrouw W. Holtslag-Harkink gekozen en zij kon ons het unanieme voorstel doen om Henk Jansen op de Haar te benoemen tot ere-voorzitter. De bijbehorende oorkonde werd hem overhandigd, evenals bloemen voor zijn echtgenote. Henk bedankte met een kort woord. Ook waren er dankwoorden voor Jan Pasman en prachtige bloemen.
Zo heeft in korte tijd het bestuur een geheel andere bezetting, met nieuw elan gaan wij aan de slag.
In de rondvraag deelde de secretaris mede dat onze vereniging, met dank aan de familie Leussink (Lindeboomweg), een stukje grond ter beschikking heeft gekregen voor het plaatsen van een gedenksteen voor de aldaar begraven piloot Hurrell. Op advies van notaris Galle te Eefde vroeg de secretaris toestemming van de vergadering om deze transactie met de familie Leussink officieel aan te gaan. Onder applaus werd unaniem geaccordeerd.

Op tijd kon de voorzitter dit huishoudelijk gedeelte afsluiten en het woord geven aan de heer W. Vlaanderen uit Zwolle.
Inmiddels was de zaal redelijk bezet en waren er bijna geen lege stoelen meer. De heer Vlaanderen presenteerde een lezing over begraafplaatsen, begon bij de gewoonten van de Romeinen en eindigde bij die van onze tijd. Plaats, rouwkleding, requisieten, de laatste gang, wetgeving en eigenaardigheden kwamen aan de orde. Af en toe waren wij perplex over de teksten op de grafstenen. In deze branche is een enorme ontwikkeling geweest, het begraven met alles er omheen krijgt nog steeds veel aandacht. De heer Vlaanderen bleek een expert op dit gebied en vertoonde bij zijn verhaal vele dia's (soms ging het wel wat vlug).
Omstreeks 22.30 uur kon Willy Holtslag de bijeenkomst sluiten. Een dankwoord voor de aanwezige leden en de spreker was op zijn plaats.

DAGEXCURSIE 2000

H.F. Bruil

De werkgroep excursies nodigt u uit deel te nemen aan een excursie op dinsdag 12 september 2000 naar de Vesting Bourtange en het Kloostermuseum in Ter Apel in het zuidoosten van Groningen. Bourtange is een klein grensplaatsje in de bosrijke gemeente Vlagtwedde. Het was ruim 300 jaar geleden één van de belangrijkste vestingen in het noorden van ons land. Na in de negentiende eeuw geheel te zijn ontmanteld, is de vesting in de jaren tachtig in volle glorie gerestaureerd.
Het Kloostermuseum is een museum waarin u religieuze kunst en kerkelijke geschiedenis aantreft. U kunt er onder meer Middeleeuws beeldhouwwerk, eikenhouten koorbanken en gebrandschilderde glas-in-loodramen uit de Renaissance bewonderen. Het museum is gevestigd in een voormalig klooster van de Orde van de Kruisheren. Het was het enige plattelandsklooster in Nederland en is één van de topmonumenten.

Het programma is als volgt:
08.00 uur: Vertrek bij het gemeentehuis van Gorssel.
09.30 uur: Koffie met gebak in Dalen.
11.30 uur: Film en rondleiding in Bourtange, waar we ook een Westerwoldse koffietafel met koffie uit kraantjespotten krijgen aangeboden.
15.00 uur: Bezoek Kloostermuseum.
16.15 uur: Gelegenheid voor een kopje thee tegenover het museum.
Omstreeks 17.00 uur vertrekken we en verwachten tegen 19.00 uur in Gorssel terug te zijn.

De kosten bedragen f. 58,- per persoon. Voor niet-leden is dit f. 68,- per persoon.
Hiervoor krijgt u: koffie met gebak, rondleiding en film in Bourtange, koffietafel en toegang met rondleiding in het Kloostermuseum. De consumpties in Ter Apel zijn voor eigen rekening.
Opgave zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk op vrijdag 25 augustus 2000 bij Fenny Woertman, telefoon 0575 492021 of Henk Bruil, telefoon 0575 491822.
De kosten dient u tijdig over te maken op banknr. 3014.05.611 t.n.v. Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken onder vermelding van: excursie. Teruggave is niet mogelijk, wel kan in uw plaats iemand anders meegaan.

Bij onvoldoende deelname gaat de reis niet door. Het maximum aantal deelnemers is 62 personen.

VERSLAG EXCURSIE NAAR VERWOLDE EN DE EENDENKOOI IN KRING VAN DORTH

F. Woertman

De zon scheen volop op zaterdag 13 mei 2000. Met twintig personen stonden we om half twee klaar voor de geplande excursie naar huis Verwolde in Laren en de eendenkooi in Kring van Dorth.
Door de interesse van de groep nam de rondleiding in huize Verwolde wat meer tijd dan gepland, wat de aardige mevrouw die ons over het huis vertelde ons graag gunde. Zo hoorden we over het ontstaan van wat eerst een kasteel was en na verwoesting werd her- en verbouwd tot wat het nu is en over de bewoners door de eeuwen heen. De laatste bewoner beheert het archief en is nog regelmatig in het huis aanwezig om er te werken. Het huis is bezit van de Geldersche Kastelen.
Voor de theepauze zijn we neergestreken bij café De Wippert.
Voor het tweede gedeelte van de middag zijn we het veld, of beter gezegd, het bos ingegaan. De heer Henk Klein Ovink vertelde ons over een voormalige eendenkooi, gelegen aan de Kooidijk in Kring van Dorth. De vijver en ook de contouren van de kooi zijn nog duidelijk zichtbaar aanwezig, hoewel hij al sinds 200 jaar niet meer in gebruik is. We hoorden hoe de heren van weleer zich hier vermaakten met het verschalken van wilde eenden. Nog steeds is de kooi particulier bezit. Het verdient als rijksmonument op de lijst te worden geplaatst en zo behouden te worden als waardevol cultureel erfgoed.
We hadden een leerzame en gezellige middag met elkaar en konden voldaan afscheid nemen. We hopen dat u een volgende keer ook met ons meegaat.
De eerstvolgende excursie is een dagtocht op dinsdag 12 september 2000 met de bus naar Bourtange en Ter Apel in Groningen, waarvan u de bijzonderheden elders in dit Markenboek kunt lezen. Gaat u mee?

DE MARKE VERWOLDE, LAREN EN OOLDE

Werkgroep genealogie

Op 14 oktober 2000 komt het boek "De marke Verwolde, Laren en Oolde" uit, de geschiedenis van drie buurtschappen in één marke. Het boek is geschreven door Gerrit Jan Beuzel, die al enkele boeken over streek- en familiegeschiedenis op zijn naam heeft staan.
Eeuwenlang was de marke niet weg te denken uit het leven van de inwoners van Verwolde, Laren en Oolde. Het was een instituut, dat dicht bij de mensen stond. Toch is er maar weinig over bekend. Daarin komt verandering door het boek "De marke Verwolde, Laren en Oolde".
Dit boek neemt u mee naar de woelige situatie rond 1500 via de tijd van de Tachtigjarige Oorlog en de 18e eeuw naar de Franse tijd en de 19e eeuw. U maakt kennis met Derck en Frederick van Keppel, die in de eerste helft van de 16e eeuw heer van Verwolde waren, en met hun opvolgers, die Van Haeften, Ripperda en Van der Borch heetten. U leest over het kerkelijk leven in de 16e en 17e eeuw en over eigenzinnige predikanten in de 18e en 19e eeuw. U krijgt een beeld van de rol die adellijke heren en scholte-boeren speelden, en hoe afhankelijk pachters en keuterboeren waren van besluiten van de marke. Tussendoor zorgden de heren van Dorth voor spanningen en er was een ongemakkelijke heer van de Woolbeek, die uit Gelderland verbannen werd. In de Franse tijd verzachtte de marke de ontberingen, maar na het vertrek van de Fransen kwam het bijna tot een oorlog met de Schoolt. In de 19e eeuw maakte de marke de bouw van de Larense kerk en de aanleg van harde wegen mogelijk, totdat de marke zich in 1880 op een beheerste manier ophief.
Het boek wordt gecompleteerd met een overzicht van zes adellijke huizen en ruim 40 erven en boerderijen, die een prominente rol speelden in de marke. Daarbij treft u veel nu nog bekende namen aan, maar ook verdwenen huizen en boerderijen. Per huis of erve wordt een overzicht gegeven van historie en eigendom en van de bewoners van 1500 tot en met de Franse tijd. Velen zullen er de namen van hun voorouders in tegenkomen.
Een overzicht van markerichters, de bronvermelding en een register van personen- en boerderijnamen ronden het boek af. Op ruim 300 pagina's leest u een uniek stuk streekgeschiedenis, gebaseerd op authentieke bronnen, aangevuld met veel foto's, kaarten en andere illustraties. In Ons Markenboek van juli 1998 (16e jaargang, nummer 3) kon u al een voorpublicatie lezen.

"De marke Verwolde, Laren en Oolde" is vanaf 14 oktober 2000 te koop bij Boekhandel Lovink, Markt 18 te Lochem voor f. 39,50.
U kunt het boek bij voorintekening bestellen voor de prijs van f. 32,50. Daartoe kunt u in september 2000 een folder afhalen bij Plusmarkt Theo Beuzel in Laren of bij de Rabobank Berkel-IJssel te Laren. Als u de voorintekenbon invult en voor 1 oktober 2000 inlevert bij de Rabobank Berkel-IJssel in Laren, kunt u de door u bestelde boeken vanaf 14 oktober 2000 afhalen bij de Plusmarkt Theo Beuzel in Laren. Maar u kunt ook kiezen voor toezending van de boeken, in dat geval wordt u f. 7,50 aan verzendkosten extra in rekening gebracht.

HERUITGAVE BOEK "TWEE MARKEN GEMERKT"

W. Besselink

Het bestuur heeft contact gehad met de Vereniging Plaatselijk Belang Harfsen-Kring van Dorth over een eventuele heruitgave van het boek "Twee marken gemerkt". Op de genealogische dagen werd dit namelijk regelmatig gevraagd.
Bovengenoemde vereniging is bereid een herdruk uit te geven als er voldoende belangstelling is. Om de prijs hoeft u het niet te laten, want deze zal circa f. 35,- bedragen.
U krijgt hiervoor een boek met 168 bladzijden, gebonden, met een hard, geplastificeerd kaft. In het boek wordt de geschiedenis van de marke Harfsen en Kring van Dorth beschreven. Tevens bevat het informatie over de bewoners van 100 boerderijen, de geschiedenis van de kerkelijke gemeente, de school, de verenigingen en bedrijven in en rondom Harfsen. Het geheel is voorzien van talloze unieke foto's en kaarten. De voorkant is voorzien van twee kleurenfoto's.
Indien u foutieve namen, data of andere verkeerde informatie hebt aangetroffen in de vorige uitgave dan verzoeken wij u deze door te geven aan Wim Besselink, zodat dit in de derde uitgave aangepast kan worden. Ook aanvullingen (bijvoorbeeld namen bij foto's) zijn welkom.
U kunt uw interesse voor dit boek ook bij Wim Besselink kenbaar maken. Het telefoonnummer van Wim Besselink is: 0573-431811 en het adres: Sleedoorn 11, 7217TL Harfsen.
E-mailen kan ook naar: wbesselink@hetnet.nl

HET TWENTEKANAAL NATUURVRIENDELIJK

W. van de Kamp

Het voorspel

Van verschillende kanten is in de loop der tijden op de aanleg van een Twente-route aangedrongen, niet het minst door de Twentenaren zelf, die groot belang hechtten aan massavervoer van hun industriële producten. De Twentse steden, de vertegenwoordigers van de industrie, de Kamers van Koophandel, allemaal droegen zij hun steentje bij. Zij zochten een waterverbinding met de Rijn of met de IJssel. Het ging hun daarbij niet alleen over verbindingen naar het westen, doch ook naar het oosten, richting Duitsland.
Ook de steden langs de IJssel zagen het belang van zo'n verbinding in. Deventer en Zutphen wedijverden met initiatieven, terwijl zelfs het Veluwse Apeldoorn nog in het geweer kwam.
In principe had men economische motieven: bulkvervoer over een kanaal. De komst van de spoorwegen omstreeks het midden van de negentiende eeuw was nog steeds geen oplossing gebleken. Dit vervoer was te duur en te beperkt.
Anderzijds roerden zich ook, heel voorzichtig, anderen in het spel met secundaire belangen. Winand Staring, zoon van de dichter Staring, schreef in 1842 zijn boek getiteld " Handboek voor verdrinkenden". Hierin stelde hij, dat er een oplossing moest komen voor de jaarlijks terugkerende grote wateroverlast langs de kleine riviertjes door Twente en Achterhoek.
Hij stuurde aan op een betere waterhuishouding en hiervoor zou mogelijk een kanaal de oplossing zijn. Dit kanaal kon dan het overtollig water van deze riviertjes opnemen en afvoeren.
In de periode vóór 1860 waren reeds verschillende kanalen in onze streek gegraven onder andere tussen Zwolle en Almelo met een zijtak naar Deventer.
Terug naar ons kanaal. Men aarzelde om verder te gaan: de kosten waren erg hoog, er waren technische waterproblemen en de opkomst van de spoorwegen speelde een rol.
De gemeente Gorssel was in eerste instantie, één der weinigen, afwijzend tegen de aanleg. Burgemeester (Wentholt) en wethouders hebben dan ook de informatievergadering in Enschede geboycot. Pas in een later stadium zag Gorssel ook het belang van zo'n kanaal.
De landspolitiek ging zich met de kwestie bemoeien en hierdoor

ontstond grote vertraging in de besluitvorming. Men kon niet tot een eensluidend plan komen.
Minister ir. C. Lely stelde in 1914 een zogenaamde Staatscommissie in. Het advies van de commissie werd in 1918 in de Tweede Kamer besproken. Men achtte het plan te voordelig voor Twente en het werd in de voorgestelde vorm afgewezen.
Na de Tweede Kamerverkiezingen trad de heer König als minister aan en bracht het plan van zijn voorganger opnieuw in discussie, zij het met een nieuwe variant, namelijk de aanleg van een kanaal bij Zutphen/Almen als verbinding met het kanaal dat van Twente naar de Rijn zou lopen. Deze oplossing zou het gedeeltelijk halen. Achteraf werd de aftak naar de Rijn niet geëffectueerd, er was geen geld voor beschikbaar.
In november 1919 was het echter zover: er kwam een wet tot aanleg van een Twente-Rijnverbinding. Dit was het moment, dat er vele belanghebbenden met verschillende plannen verschenen. Op papier kwamen er vele kanalen met allemaal een commerciële achtergrond: afvoer en aanvoer van allerlei producten. Dit varieerde van zout uit Hengelo en textiel uit Enschede/Almelo tot kunstmest uit Rotterdam. De wensen waren enorm en het aantal kanaalvarianten evenzo.
Uiteindelijk kwam het Zutphense plan, Zutphen-Lochem-Hengelo, als winnende uit de bus. Het ingenieursbureau Van Hasselt & De Koning uit Nijmegen kreeg opdracht om een plan te maken.
Tijdens deze plannenmakerij ontstond opnieuw verschil van mening en dus opnieuw vertraging. Aanbevolen alternatieve tracés vlogen over tafel, Twente en de Achterhoek hadden elk hun wensen. Technische problemen, economische wensen en de kostenfactor wisselden elkaar af en hierdoor werden verschillende plannen weer van tafel geveegd. Hierbij speelde ook de capaciteit (waterniveau) van de IJssel een rol.
Politiek Den Haag stelde vragen bij de diverse plannen, al naar gelang de herkomst van de afgevaardigden. Zo langzamerhand werd het hele land erbij betrokken en tegenwoordig zou men zeggen dat een en ander te vergelijken was met een soapserie.
Intussen was de grote economische recessie een feit. De Rijksoverheid hield de hand op de knip en stelde geen geld beschikbaar. De inflatie was geweldig. In Duitsland en Frankrijk kelderden de koersen en de valuta's.
Voorstanders van een kanaal stelden, dat de werklozen zinnig werk moesten kunnen doen en dus ingeschakeld zouden kunnen worden bij de aanleg van een kanaal. Grote beroering ontstond in het land en in politiek Den Haag. Opnieuw vertraging en discussie.

In 1924 kwam Amerika de Duitsers financieel te hulp, de mark werd gesaneerd en de economische situatie in Europa en Nederland werd weer stabieler.
Uiteindelijk kwam in 1928 een onteigeningswet tot stand en men begon met het inventariseren van die gronden en hun eigenaren die men nodig had.
Het duurde echter nog tot 12 maart 1930 voordat daadwerkelijk met de aanleg werd begonnen: ten zuiden van Zutphen kwam een voorhaven en een uitmonding in de IJssel. Al eerder was men begonnen met het graven van een proefvak van 220 meter lengte bij Almen. De bouwheer werd hoofdingenieur dr. ir. Ludolph Wentholt. (Hij is geen familie van burgemeester Wentholt, die van 1928 tot 1940 in Gorssel actief was.)
Van Fort de Poll (gemeente Gorssel) ging het tracé langs Eefde en Almen naar Lochem. Dit gedeelte was gereed eind 1933. Daarna ging men verder naar Goor: opengesteld per april 1935. Vervolgens richting Hengelo en dat deel werd opengesteld op 19 augustus 1935. Enschede werd in mei 1936 bereikt en op 26 augustus 1936 kon het hele traject worden geopend door de toenmalige koningin Wilhelmina. Het gedeelte naar Almelo kwam later, in 1938, tot stand.
De aftak naar de Rijn kwam echter helemaal niet tot stand. In plaats daarvan zou de IJssel worden gekanaliseerd. Dit is (gelukkig) niet doorgegaan. In de Rijn kwamen stuwen om het water meer beheersbaar te maken én om het waterniveau in de IJssel meer constant te houden. Hierdoor werd de IJssel beter bevaarbaar. Kanalisering van de IJssel was toen niet meer nodig.

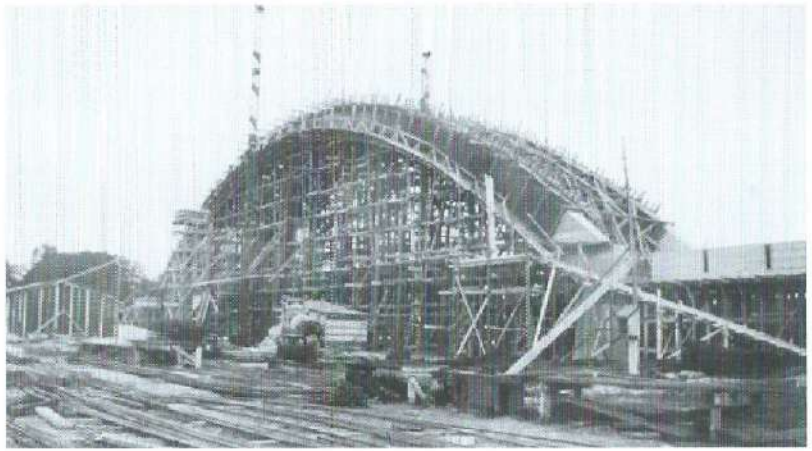

Brug bij Eefde *Foto J. Matthes*

De onteigening

Allereerst moest er fors worden onteigend. Velen in onze regio moesten grond afstaan. Voor het eerste deel van het kanaal moest een regeling worden getroffen met 86 personen of instellingen. In Eefde moesten 19 gezinnen hun huis verlaten onder wie bijvoorbeeld touwslager Steenbergen en de kermisexploitanten de broers Gigengack.
Oude boerderijen verdwenen naar de bodem van het kanaal en dat was natuurlijk een hard gelag.
Ook in Almen sneed het mes ofwel het kanaal. Daar waren 58 personen/instellingen bij de onteigening betrokken: onder andere het P.W. Jansenziekenhuis en verschillende landbouwers.
De mensen voelden zich door jarenlange werkzaamheden verbonden met hun grond en menige traan zal toen hebben gevloeid.
Het kwam uiteindelijk tot een regeling, waarbij natuurlijk niet iedereen tevreden was.

De aanleg

Brug bij Almen, genomen vanuit Z-W-richting.
Op de achtergrond staat koffiehuis "De Viersprong" van de fam. Heuvelink aan kruispunt Eefde-Laren X Almen-Harfsen.
Het koffiehuis is afgebroken en verplaatst in O-richting als café "De Aanleg".

Op 17 februari 1930 vond de eerste aanbesteding plaats en de laagste inschrijver, de firma Prins van Wijngaarden uit Velp, werd het eerste deel van het werk gegund.
Op 12 maart 1930 werd daadwerkelijk begonnen met deze gigantische klus: de aanleg van 54 km. kanaal, tientallen bruggen, drie sluizen en verschillende duikers, stuwen en havens. Groot materieel werd ingezet en het graven werd zeer voortvarend aangepakt.
Het was een vreemd gezicht dat de bruggen als het ware op het droge werden aangelegd, zonder dat er nog maar een kanaal te zien was. Menigeen vroeg zich af of dat wel goed zou gaan.
Bij de bouw van bruggen moest men rekening houden met het maximum stijgingspercentage van trein en tram. Het eerste gedeelte, vanaf de voorhaven bij Fort De Poll tot de sluis bij Eefde, werd verdiept aangelegd. Over dit lage gedeelte werden verschillende spoorlijnen geleid, zodat de locomotieven zonder al te grote inspanning de barrière van het kanaal konden nemen.
Zoals gezegd, er werd groot materieel ingezet en het is niet zo, dat het kanaal is gegraven met de schop. Wel zijn hier en daar, meer oostelijk, kleinere gedeelten met de hand gegraven. De werklozen werden hier te werk gesteld. Dit was het geval tussen Goor en Hengelo. Daar is ongeveer 14 km. met de hand gegraven door 700 werkloze textielarbeiders. Zij verdienden hiermede f. 20,- per week, dat was nog altijd f. 9,- meer dan de steun.

Het zandtreintje met de wagen voor de Directie

Foto J. Matthes

Opgravingen

Tijdens de graafwerkzaamheden kwamen diverse vondsten naar boven.
Sommige ervan werden benut voor industriële doelen. De bodemsamenstelling van Oost-Nederland kon in kaart worden gebracht.
Er waren ook vondsten die inzage gaven in de vroegere flora en fauna. Er werden beenderen gevonden waarmede men een soort edelhert in elkaar kon zetten. Nabij Hengelo werd een menselijke schedel gevonden en deze vondst is de geschiedenis ingegaan als "De mens van Hengelo". Sinds de vondst hebben vele deskundigen zich over de schedel gebogen om de ouderdom vast te stellen. In eerste instantie sprak men van een mens die langer dan 20.000 jaar geleden geleefd moet hebben. Men is het echter, bij mijn weten, nog steeds niet eens geworden over de exacte leeftijd van de schedel. De volgende vraag is dan, waar komt die schedel vandaan? Van een vaste bewoner? Of van een jager van elders? Of van verdere streken afkomstig, aangevoerd door een van de vele riviertjes ? We wachten de eindconclusie maar rustig af.
Natuurlijk zijn verder ook kleinere interessante vondsten gedaan; het graven van zo'n kanaal, zo'n kunstwerk, was natuurlijk een grote kans voor archeologen.

De kunstwerken

Bij Eefde werd een grote sluis gebouwd, 140 meter lang en 12 meter breed. Afhankelijk van de waterstand op de IJssel is het verval daar 2 tot 8 meter.

De sluisvloer is bijna gereed *Foto J. Matthes*

De sluis werd geschikt gemaakt voor schepen met een maximum capaciteit van 1350 ton. De sluis bestaat uit een soort betonnen bak met openingen aan de voor- en achterzijde. Uiteindelijk kwam een zeer geavanceerde sluis tot stand, een knap stuk werk. Iedereen was trots en blij en in die sfeer werd de sluis op 1 juli 1933 geopend. De sluis fungeert tevens als wegverbinding noord-zuid en geeft de voorbijganger de gelegenheid om bijvoorbeeld het schutten van de schepen van dichtbij gade te slaan.
Andere sluizen werden gebouwd bij Wiene en De Waarbeek. Door deze ingreep kon het hoogteverschil van 23 meter worden overbrugd.
Over bruggen gesproken, er werden over het gehele tracé veertien betonbruggen aangelegd.
Bij verschillende steden werden havens aangelegd voor laden en lossen van de schepen. In de nabijheid ervan kwamen grote industrieterreinen tot stand. Er werd veel gebouwd en aangelegd, alom bedrijvigheid.

Silo Coöp. Landbouwvereniging "Almen / Harfsen".
Afgebroken in december 1983 en begin 1984.

Bij Almen werd de eerste losplaats gebouwd en de Coöperatieve Landbouw Vereniging Almen/Harfsen kreeg de taak deze losplaats te exploiteren. Silo's schoten de lucht in en waren op afstand nog te zien. Veel later, in 1984, begon de centralisatie van activiteiten van dit bedrijf en men besloot om een nieuwe grote centrale losplaats in Lochem te bouwen. Die van Almen was toen overbodig en werd afgebroken. In de jaren negentig kwam hiervoor in de plaats een aanlegmogelijkheid voor de pleziervaart en die wordt samen met het café/restaurant De Nieuwe Aanleg geëxploiteerd.
In de jaren tachtig werden de oevers aangepakt. De eerste oevers, versterkt met rietkragen, waren te zwak en werden vervangen door harde beschoeiingen.
Het kanaal werd eigenlijk een en al kunstwerk. Het kanaal werd ingepast in het landschap door de aanplant van bomen en struiken. Hier en daar maakt het zelfs een idyllische indruk.
De grootte van de schepen is in de loop der tijden veranderd en mede hierdoor is het aantal schepen de laatste jaren wat stabiel gebleven. Per jaar passeren omstreeks 14.000 schepen de sluis.
De verbindingen tussen schip en walpersoneel zijn geoptimaliseerd, de marifoon is alom in gebruik. Kanaalvaart en kanaalbediening zijn modern ingericht. De oevers zijn versterkt en het kanaal zelf is gedeeltelijk verbreed.
Inmiddels is ook de containervaart op het kanaal mogelijk. Rotterdam-Hengelo is een afstand die in gemiddeld 15 uur overbrugd kan worden. Van deze mogelijk wordt steeds meer gebruik gemaakt.
Op 29 november 1999 heeft de minister 1,3 miljoen gulden beschikbaar gesteld voor de aanleg van een waterterminal in het Twentekanaal bij Hengelo. Deze terminal zal per jaar 25.000 containers kunnen verwerken en wordt derhalve een belangrijke transportverbinding met Rotterdam/Antwerpen en het Duitse achterland.

Nevenfuncties

Beheersing van de wateroverlast.
Zoals ik eerder heb vermeld bemoeide de heer W. Staring zich al in 1842 met de waterhuishouding van het stroomgebied van de Berkel. De kleine riviertjes in de Achterhoek en Twente, die het water uit Duitsland moesten afvoeren, bleken niet meer in staat dit te doen zonder grote overstromingen.
In Duitsland werden grote gedeelten van het veengebied ontgonnen en gereed gemaakt voor bewoning en bebouwing. Het overtollige water kwam toen allemaal onze kant uit en de tijd van de grote overstromingen brak aan. Zeker als het daarbij ook nog eens langdurig regende, dan was het tijd voor de laarzen.

In 1882 werd het Waterschap van de Berkel opgericht. Het doel was om het water van de Berkel beter te beheersen en bevaarbaar te maken en te houden.
In 1925/1926 en zelfs nog in de jaren zestig deden zich grote overstromingen in onze regio voor. Grote gebieden kwamen onder water te staan, plaatsen als Borculo, Eefde, Warnsveld en Zutphen hadden hieronder te lijden.
Er volgden zogenaamde Berkelverbeteringen en pas na de "derde verbetering" in de jaren 1963 tot 1970 kreeg men de zaak beter onder controle. Ook de andere kleine riviertjes werden aangepakt, alom was men in de weer om de overstromingen te beheersen. Na de aanleg van het Twentekanaal ontstond de mogelijkheid om water in dat kanaal te lozen. Tijdens de plannenmakerij was dit overigens steeds afgewezen, omdat men bang was voor optredende stroomsnelheid, die nadelig zou kunnen zijn voor de scheepvaart.
In 1936, tijdens de tweede Berkelverbetering, ging men Berkelwater in het kanaal lozen via de Bolksbeek. Dit nam bij veel water zulke grote vormen aan, dat de afwatering bij Eefde onvoldoende bleek. Zeker als de Baakse Overlaat in werking was getreden, want dan kwam er veel water door het dal van de Polbeek naar de IJssel, bij de monding van het kanaal in de IJssel. Deze Overlaat werd in 1955 gedicht door de aanleg van een dijk van het Hackfortskanaal bij Wichmond tot aan het Twentekanaal. Daarom werd naast de sluis van Eefde een nieuwe aflaatmogelijkheid gecreëerd.
Daarnaast werd het kanaal benut om in drogere tijden hogergelegen gebieden van water te voorzien, hier en daar werd het grondwaterpeil verhoogd. Dus dit werd de omgekeerde wereld, geen aflaat maar inlaat !
Laten wij hopen dat de tijd van de grote overstromingen thans voorbij is. Dit is dan mede het gevolg van de aanleg en het functioneren van het Twentekanaal.

Verdedigingswerken

Vóór de Tweede Wereldoorlog werd het Twentekanaal ingeschakeld als verdedigingslinie tegen een eventuele Duitse inval. De bruggen en de sluizen werden bemand met Nederlandse grenssoldaten en de bruggen in het oostelijk deel van het kanaal werden ondermijnd. In de winter 1939/40 werd het bevroren kanaal open-

gehouden. Hiervoor werden ijsbrekers en ijszagen benut. Ik meen, dat onze vereniging nog in het bezit is van zo'n ijszaag.
Na de inval van de Duitse legers op 10 mei 1940 werden verschillende van die ondermijnde bruggen opgeblazen, doch uiteindelijk was het kanaal geen ernstige barrière voor de tegenstander. Hoogstens wat tegenslag in de snelheid van de aanval.
Tijdens de oorlogsjaren werden verschillende noodbruggen gelegd, zodat het burger- en Duits-militair verkeer kon doorgaan.
Militaire acties, beschietingen en bombardementen tegen het kanaal en de scheepvaart hebben veel schade toegebracht. Ook de sluis in Eefde moest het ontgelden.
In 1945 werd het kanaal weer als verdedigingslinie benut, echter nu door de Duitsers. Het water werd een tankgracht tegen geallieerde voertuigen. Bovendien werden eind maart, begin april opnieuw verschillende bruggen opgeblazen. De brug van Almen was er één van. De opmars van de Canadezen werd hierdoor ernstig vertraagd. Er werd hevig gevochten om zogenaamde bruggenhoofden te vormen, om noodbruggen aan te leggen en om zodoende de opmars weer in gang te zetten.
Na de oorlog zijn langzamerhand de bruggen weer hersteld en kunnen wij weer ongestoord gebruik maken van deze oeververbindingen. Nu treedt er alleen nog maar schade op aan bruggen bij ongelukken op de weg en door aanvaringen.

Recreatiemogelijkheden

Zoals eerder gezegd, het kanaal is in de loop der tijden keurig ingepast in het landschap. Wegen naast het kanaal bestemd voor fietsers of auto's werden aangelegd voor toerisme. De beide oevers werden aangekleed en hier en daar werden aanlegsteigers voor de pleziervaart gebouwd. Evenzo gebeurde dit met speciale vissteigers. Jachten, kruisers en kano's zijn nu een vertrouwde verschijning geworden.
Kortom, het kanaal en de oevers zijn mogelijkheden voor actieve recreatie geworden.

Waardering

Het Twente kanaal is dus tot stand gekomen na veel economisch, financieel en politiek gekrakeel. Het kanaal heeft zich in de loop der jaren als zeer functioneel bewezen. Het bevordert de scheepvaart, de waterhuishouding en de recreatie. Zoals het uiteindelijk geworden is, met de specifieke kunstwerken als bruggen en sluizen, mag het de titel dragen van monument. Het kanaal is volkomen ingeburgerd in onze samenleving en is niet meer weg te denken.
Tegenwoordig is er burgerlijk verzet en politiek gekrakeel over de wenselijkheid van aanleg van de Betuwelijn met een noordelijke aftak. De heer S. Grit van het Staring Instituut ziet (terecht) omgekeerde parallellen met de voorbereiding en aanleg van het Twentekanaal. Het heeft een halve eeuw geduurd voordat het kanaal er kwam. In het Jaarboek Achterhoek en Liemers 2000 schrijft hij een lezenswaardig artikel over dit onderwerp. Zelfs de problematiek over het tracé vertoont overeenkomsten met vroeger. Het artikel is voorzien van foto's van mooie protestborden waarbij onze Almense vondst ontbreekt: "Nee, het gebeurt niet!" Hij besluit zijn artikel met de zin: "Heel origineel is het bord met de aanmoediging 'Laat de trein maar varen' en misschien is het wel beter alle plannen te laten varen".
Zo houdt het kanaal, bijna 65 jaar oud, ons nog steeds bezig.

Toekomst

In mei 1994 is op aangeven van Rijkswaterstaat door de Grontmij een plan ontwikkeld voor de toekomst van het kanaal: "De Twentekanalen natuurvriendelijk". Men stelt, dat in principe zo'n

kanaal landschappelijk en ecologisch gezien niet thuishoort in ons prachtige, afwisselende landschap. Er treedt versnippering van natuurgebieden en beeksystemen op, waardoor verstoring ontstaat in het cultuurlandschap. Aan de andere kant ontstaan kansen voor een goede ontwikkeling van kleinschalige natuur, voor een zeker natuurlijk evenwicht tussen mens, dier en plant, het landschap en de recreatie.
Men wil in de toekomst met name de aankleding van het kanaal, het inpassen in het landschap met inachtneming van bovenstaande waarden meer kans geven. Natuurlijk blijven de functies van transportmogelijkheid en die van de waterhuishouding centraal. In dat verband is men dan ook bezig om op gedeelten het kanaal te verbreden voor een optimale scheepvaart. Op deze wijze wil men de belangrijke vaarroute ook belangrijk houden.
Omdat de aarden beschoeiing met riet niet meer voldeed is Rijkswaterstaat overgegaan op een harde beschoeiing met houten elementen en met stalen damwanden. Afkalving wordt hierdoor voorkomen, maar mooi is anders. Daarom is het plan, deels al in uitvoering, om de oevers een betere overgang te laten worden van water naar het land en omgekeerd. Er komt meer afwisseling in de beschoeiing en vooral in de oevers. Er zullen zogenaamde natte oevers komen waar planten en kleine diersoorten kunnen leven en gedijen. Er zullen op diverse plaatsen struiken en bomen worden geplant. Oversteekplaatsen voor grotere dieren zullen worden aangelegd, de oevers zullen hier worden voorzien van hardstenen bestorting. Op die plaatsen kunnen deze dieren gemakkelijk oversteken en weer aan land komen.
Het is zeker niet de bedoeling om het kanaal in bomen en struiken weg te stoppen. Stoffering dient weloverwogen te geschieden, het kunstwerk (het kanaal) ligt er nu eenmaal en dan is het zaak om kanaal en landschap goed in elkaar te passen, goed in elkaar over te laten gaan, kortom een esthetisch verantwoord geheel te scheppen.
Ook de wegen langs de kanalen zullen worden bezien. Geen autoverkeer, wel fiets- en wandel gelegenheid.
De pleziervaart, jachten, kano's en roeiboten alsmede de hengelsport krijgen aandacht.
Er zullen uitkijk- en rustpunten langs het kanaal komen, de vermoeide recreant kan hier genieten van een stukje harmonie.
Indien het nodig is dat de oevers gemaaid worden, zal men bij voorkeur grazers het werk laten doen.
Naast het gewone onderhoud van de kanalen heeft Rijkswaterstaat dus nog vele wensen en plannen. Aan alles hangt echter een

prijskaartje en de plannen zullen daarom slechts gefaseerd uitgevoerd kunnen worden. Dit alles in relatie met de portemonnee. Zo gaat het nu eenmaal.
Anderzijds lijkt mij zo'n fasering helemaal niet erg. Heel langzaam wordt de zaak aangepakt en wat gerealiseerd is kan vervolgens "natuurlijk" en "natuurvriendelijk" body krijgen.
We hebben nu al veel nut en plezier van het kanaal en dat zal in de loop der jaren geoptimaliseerd worden.
Wij wensen ons kanaal nog een goede toekomst.

Bronnen:
Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, door Willy H. Heitling en Leo Lensen. Uitgeverij Terra, Zutphen. ISBN 90 6255 060 6.
De Twenthekanalen, door Willy H. Heitling en Leo Lensen. Uitgeverij Terra, Zutphen. ISBN 90.6255 186 6.
50 Jaar Twentekanaal, redactie Stichting Oald Hengel. Uitgeverij Duoprint, Hengelo Ov. ISBN 90 71742 01 6.
De Twentekanalen natuurvriendelijk, door Marc Schepers c.s. Grontmij Advies & Techniek B.V., Rijkswaterstaat, Directie Overijssel, mei 1994.

BLAUWEDIJK IN ALMEN EN DE BETEKENIS VAN BLAUW BIJ TER LAAN'S SPREEKWOORDEN

H. Schoenmaker

1 Inleiding

Over geen andere straatnaam in Almen is zo veel geschreven in Ons Markenboek als over de straatnaam Blauwedijk. In vier achtereenvolgende nummers juli en oktober 1986 alsmede januari en april 1987 is over deze straatnaam geschreven met als titel "Namen van wegen".
In deze artikelenreeks worden over de betekenis van de straatnaam Blauwedijk verschillende meningen gegeven.

2 Ingezonden brief in Ons Markenboek, vijfde jaargang, nummer 1 (januari 1987), bladzijde 22

Een Blauwedijkbewoonster heeft voor de betekenis geraadpleegd het werk "Nederlandse spreekwoorden spreuken en zegswijzen" van K. ter Laan. Zij schrijft aan de redactie van Ons Markenboek:

"...dat in het boek "Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen" van K. ter Laan het woord blauw voorkomt in de betekenis van "waardeloos" en "iets zonder betekenis". In die zin komt men dan dicht bij "slecht begaanbaar", hetgeen vroeger, zeker in de winter, het geval zal zijn geweest. Wat uitgebreider vermeld zegt de heer Ter Laan bij blauw dat dit de kleur is van spijt, teleurstelling, bedrog. Men noemt dus blauw in wat bedriegelijk is, wat o.a. schoon of deugdelijk schijnt maar het niet is; wat geen waarde heeft, niets betekent."

De onderstreping komt bij Ter Laan niet voor en moet dus door de briefschrijfster zijn toegevoegd.

3 Noot van de redactie

De redactie reageerde als volgt:
"Het moet ons van het hart dat deze laatste omschrijvingen evengoed kunnen dienen voor een blauwtje lopen (ook dat geeft teleurstelling) dan voor een slecht begaanbare weg."

4 Ter Laan's Spreekwoordenboek

Daar talloze meningen bestaan over de betekenis van de straatnaam Blauwedijk leek het nuttig de bron van de Blauwedijkse briefschrijfster, te weten het boek Spreekwoorden (citeertitel) van Ter Laan, te raadplegen teneinde na te gaan of deze bron verder nog informatie zou kunnen opleveren over de betekenis van de straatnaam in kwestie.
In de Spreekwoorden van Ter Laan komt onder het woord "blauw" voor :

"1. Iets blauw-blauw laten = niet over een zaak spreken. Letterlijk: iets wat blauw is, blauw laten blijven; (Tuinman I, 234). Van Lennep vermeldt het rijmpje, dat ook reeds bij Sprenger van Eyk voorkomt:
Als ik de waarheid niet mag schrijven,
Dan zal ik alles maar blauw blauw laten blijven.
(Uithangtekens, 33.)
De herbergier had eerst op zijn uithangbord pijpen geschilderd met het onderschrift:
Grote stelen en kleine stelen,
Maar grote stelen het meeste.
En dat mocht niet.
"Blauw is de kleur van spijt, teleurstelling, bedrog; men noemt dus blauw, wat bedriegelijk is, wat waar of schoon of deugdelijk schijnt, maar het niet is, vervolgens wat geen waarde heeft, niets betekent" (Harrebomée).

2. Een blauwe boon = een geweerkogel. Naar de kleur van het lood.

3. Een blauwe Maandag = nog maar heel kort. Hij heeft hier een blauwe Maandag gewerkt, gewoond enz. Men heeft gedacht aan de Maandag vóór de Vasten, omdat men dan in de Middeleeuwen in de kerk de beelden met blauwe doeken behing.
Blauw zal hier eenvoudig de betekenis hebben van: zonder betekenis, waardeloos. Zo noemt men de laatste week van de maand wel de blauwe week, omdat dan bij de meeste maandgelders niet veel meer in huis is.

4. Een blauwkous = een geleerde vrouw; het woord is een vertaling van het Engelse bluestocking.
In de achttiende eeuw had men te Londen geleerde genootschap-

pen; van een daarvan was lid Benj. Stillingfleet en die droeg bij verdere vreemde kleding blauwe kousen. De admiraal Edward Boscawen schold de hele vergadering uit voor blauwkousen en die naam bleef voortaan gelden voor de vrouwen die er lid van waren.

5. Een blauwe scheen krijgen, dit is een schop voor de schenen krijgen; figuurlijk: afgewezen worden bij een huwelijksaanzoek, een blauwtje lopen. De uitdrukking is al oud; Roemer Visscher "bezong" reeds 't Loff van de blaeuwe scheen.

6. Blauwe duiven, blauwe jongen, zie duif.

5 Aantekeningen

Kornelis ter Laan (1871 – 1963) politicus, historicus en folklorist. Ter Laan was onderwijzer.
Van 1901 – 1937 was hij lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) en van 1914 – 1937 burgemeester van Zaandam. Hij was de eerste sociaal-democratische burgemeester in Nederland.
Hij schreef een groot aantal werken en naslagwerken, onder meer studies over en een woordenboek van het Gronings.

ad 1:
Tuinman = Tuinman, C., Oorsprong en uitlegging van Nederduitsche spreekwoorden, Middelburg, 1726 en 1727, kortheidshalve genoemd: Nederduitsche spreekwoorden of Spreekwoordenboek. Het tweede deel verscheen in 1727.
Carolus Tuinman (1659 – 1728).
Van Lennep = Mr. Jacob van Lennep (1802 – 1868). Hij gaf met J. ter Gouw uit "De Uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd", Amsterdam, 1868, een heruitgave verscheen in 1974.
Sprenger van Eyk = J.P. Sprenger van Eyk (1777 – 1859). Hij schreef talrijke werken over spreekwoorden. Van hem is de opmerking, dat geen andere natie meer spreekwoorden heeft dan de onze, hetgeen te danken is aan onze opmerkzaamheid, schranderheid en scherpzinnigheid.
Harrebomée = P.J. Harrebomée (1809 – 1880). Van zijn hand is het Spreekwoordenboek, drie delen, 1858 – 1870.
Vóór in zijn Spreekwoordenboek nam Harrebomée op een Lijst van werken over Nederlandse Spreekwoorden, in totaal ongeveer 200.
Harrebomée bracht alle spreekwoorden bijeen uit vroegere verzamelingen en die hem bekend waren uit zijn tijd; samen 42.500 (!).
Hij is de eerste, die er een volledig woordenboek van maakte. Zijn stof vond hij in de 200 geschriften voorkomende op de gemelde Lijst.
Ook schreef hij onder het pseudoniem A.E.B. Herroem.

De betekenis onder 1 laat zich wat moeilijk lezen. Het geschrevene is te splitsen in drie gedeelten.
Het eerste gedeelte ("Iets blauw-blauw laten") verwijst naar Tuinman.
Het tweede gedeelte begint met "Van Lennep vermeldt ..." en eindigt met "...En dat mocht niet."
Het derde en laatste gedeelte is tussen aanhalingstekens geplaatst en zal door Ter Laan letterlijk overgenomen zijn van Harrebomée.
De moeilijkheid is gelegen in het tweede gedeelte. Van dit tweede gedeelte dient eerst gelezen te worden het slot "De herbergier had...", en daarna het begin "Van Lennep vermeldt..."
Het is dan zo, dat de herbergier op het uithangbord van de herberg pijpen had geschilderd met een onderschrift over stelen: grote stelen en kleine stelen, maar grote stelen het meeste. Met dit onderschrift legt het uithangbord er de nadruk op dat grote heren het meeste stelen.
Dat onderschrift mocht niet van het plaatselijk bestuur. Geen wonder daar stelen in het onderschrift ziet op diefstal, hetgeen in strijd is met het gebod: gij zult niet stelen.
Het woord "stelen" op het uithangbord is gebruikt als een werkwoord en niet als een zelfstandig naamwoord: het regent pijpenstelen, de steel van een pijp, de steel van een hamer.
Het onderschrift noemt Ter Laan ook bij het woord "stelen" als betekenis onder 2.
Het verbod inspireerde de herbergier tot het rijmpje waarin hij tweemaal is aangeduid met "ik". Ter Laan schrijft dat Van Lennep het rijmpje vermeldt en dat het rijmpje ook reeds bij Sprenger van Eyk voorkomt (in de gemelde heruitgave van De Uithangtekens is het rijmpje door mij niet gevonden).
Het tweede gedeelte is een vervolg van de betekenis van blauw in het eerste gedeelte: "Iets blauw-blauw laten", niet over spreken, iets wat blauw is, blauw-blauw laten blijven.

ad 3:
Maandag vroeger geschreven met een hoofdletter, thans met een kleine letter.

ad 5:
Roemer Visscher, koopman-dichter (1547–1620).

ad 6:
"zie duif". Bij "duif" vermeldt Ter Laan onder 1: Blauwe duiven, blauwe jongen (Gronings) = de appel valt niet ver van de stam.

6 Vergelijking brief met Ter Laans Spreekwoordenboek

Ter Laan noemt dus zes betekenissen (1-6). Bij vergelijking met de brief in Ons Markenboek van de Blauwedijkbewoonster blijkt dat de schrijfster voor haar meningsvorming heeft geput eerst uit de betekenis onder 3 (de eerste zin van de laatste alinea) en vervolgens uit de betekenis onder 1 (de laatste alinea).

Overzicht van de vergelijking

Briefschrijfster in OMB 5.01.22	Ter Laan
Het woord blauw komt voor in de betekenis van "waardeloos" en "iets zonder betekenis".	Blauw zal hier eenvoudig de betekenis hebben van: zonder betekenis, waardeloos.
In die zin komt men dan dicht bij "slecht begaanbaar", hetgeen vroeger, zeker in de winter, het geval zal zijn geweest.	
Wat uitgebreider vermeld zegt de heer Ter Laan bij blauw dat dit de kleur is van spijt, teleurstelling, bedrog. Men noemt dus blauw in wat bedriegelijk is, wat o.a. schoon of deugdelijk schijnt maar het niet is; wat geen waarde heeft, niets betekent.	"Blauw is de kleur van spijt, teleurstelling, bedrog; men noemt dus blauw, wat bedriegelijk is, wat waar of schoon of deugdelijk is schijnt, maar het niet is, vervolgens wat geen waarde heeft, niets betekent." (Harrebomée).

7 Een slecht begaanbare weg

De briefschrijfster kent aan blauw in de straatnaam Blauwedijk de betekenis toe van: "waardeloos" en "iets zonder betekenis". Dit leidt tot haar mening dat de Blauwedijk "slecht begaanbaar" is, dus een slecht begaanbare weg.

Zoals de redactie in haar noot terecht opmerkt kan deze mening niet juist zijn. In de wegnaam Blauwedijk betekent de uitgang –dijk een weg in het buitengebied. Oorspronkelijk betekende dijk een hoger gelegen doorgang tussen twee lagere stukken grond, een lange rechte weg die vaak wat hoger ligt dan de grond erom heen. Aan de benaming dijk ging men de betekenis van "weg in het buitengebied" toekennen, dijk in het dialect diek of diekske. De uitgang –dijk heeft hier niet de betekenis van waterkering.
Voor de veronderstelling dat de Blauwedijk een slecht begaanbare weg was is geen enkele reden. In het landschap is te zien dat de Blauwedijk over bijna de gehele lengte hoog ligt. De Blauwedijk liep vroeger vanaf de huidige kruising met de Bakkersteeg tot de Dorpsstraat tussen het dorpshuis en de winkel met bakkerij, ongeveer ter hoogte van de aan de Dorpsstraat gelegen vroegere, naar het noorden gerichte, ingang van de kerk. Het gedeelte van de Blauwedijk gelegen tussen de Bakkersteeg en het Twentekanaal heette vroeger niet Blauwedijk maar Bakkersteeg als onderdeel van de Hessenweg. Dit weggedeelte ligt laag en ter hoogte van het watertje Laak lag een voorde.
Vroeger waren de wegen meestal slecht begaanbaar. Maar om de betekenis van de straatnaam Blauwedijk, eeuwenlang een kerkpad, te zoeken in de slechte begaanbaarheid ligt, mede gezien de hoge ligging, niet voor de hand.

8 Wat zegt de heer Ter Laan?

Het slot van de brief houdt niet in wat de heer (!) Ter Laan zegt, verhaalt maar hetgeen door hem in zijn Spreekwoordenboek blijkens de aanhalingstekens letterlijk is overgenomen uit Harrebomée.
De tekst van de brief is niet geheel gelijk aan die van Ter Laans Spreekwoordenboek. Waarschijnlijk ligt de oorzaak in type- en/of drukfouten.
De redactie verwerpt in haar noot terecht de betekenis voor de straatnaam Blauwedijk bedoeld in het citaat.

9 De brief en overige betekenissen

Ter Laan's Spreekwoordenboek behandelt het woord "blauw" in verband met Nederlandse spreekwoorden spreuken en zegswijzen. Het is niet een boek ter verklaring van namen van wegen en straten.
De ingezonden brief gaat niet in op de overige door Ter Laan genoemde betekenissen.

De betekenis onder 2 "Een blauwe boon" komt in een afzonderlijk artikel aan de orde.
De onder 5 genoemde betekenis "een blauwtje lopen" wordt vaak genoemd. De Blauwedijk stond bekend als een geliefd vrijerslaantje. Het was een boswegje, een uitstekende plek voor het "scharrelen".
De uitdrukking is al oud, meldt Ter Laan. En de Blauwedijk is ook een oude weg, een van de oudste wegen in Almen.

De verklaring van de naam Blauwedijk in Almen dient gezocht te worden in een (uithang)bord bij een huis (herberg) met de kleur blauw ter afschrikking van de duivel en boze geesten .
Vergelijk hetgeen Ter Laan meldt onder 3 slot eerste alinea "..., omdat men dan in de Middeleeuwen in de kerk de beelden met blauwe doeken behing."
De Blauwedijk kwam bij de kerk uit. De Blauwedijk was een kerkpad. Na de aanleg van het Twentekanaal in de jaren dertig van de twintigste eeuw verloor de Blauwedijk haar functie als kerkpad.
Bij de betekenis onder 1 maakt Ter Laan gewag van de herbergier en de herberg met zijn uithangbord.

Literatuur:
Laan, K. ter, Nederlandse spreekwoorden spreuken en zegswijzen, 's-Gravenhage/Djakarta, 1950.
Namen van wegen, in: Ons Markenboek 4e jaargang nummer 3 (juli 1986), bladzijde 15.
Namen van wegen (2), in: Ons Markenboek 4e jaargang nummer 4 (oktober 1986), bladzijde 18.
Namen van wegen (3), in: Ons Markenboek 5e jaargang nummer 1 (januari 1987), bladzijde 22.
Namen van wegen (4), in: Ons Markenboek 5e jaargang nummer 2 (april 1987), bladzijde 8.
Schoenmaker, H., Namen van wegen en huisnummering in Almen, manuscript nog niet gepubliceerd, 2000.

BLAUWEDIJK IN ALMEN EN EEN BLAUWE BOON

H. Schoenmaker

K. ter Laan (1871-1963) noemt in zijn in 1950 verschenen werk "Nederlandse spreekwoorden spreuken en zegswijzen" bij het woord "blauw" als één van zes (1-6) betekenissen: "2. Een blauwe boon = een geweerkogel. Naar de kleur van het lood."
De vraag rijst of de verklaring van de straatnaam Blauwedijk in Almen gevonden kan worden in een blauwe boon, een geweerkogel met blauw als kleur van het lood.
De Blauwedijk liep vroeger van de Bakkersteeg door tot de Dorpsstraat, tussen het dorpshuis Ons Huis en de winkel met bakkerij, ongeveer ter hoogte van de aan de Dorpsstraat gelegen vroegere, naar het noorden gerichte, ingang van de kerk.
Aan de Blauwedijk grenst het natuurgebied 't Elger, eigendom van de Vereniging Natuurmonumenten. Tot 't Elger behoort de hoogte, bult, heuvel achter het aan de Dorpsstraat gelegen huis 't Elger. De hoogte is genaamd 't Heuveltje.
Volgens de mondelinge overlevering van generatie op generatie zou de heuvel zijn aangelegd door vreemde troepen om de manschappen bezig te houden. Aldus kan verband worden gelegd tussen de door de soldaten aangelegde heuvel en de blauwe kleur van het lood van door hen gebruikte geweerkogels, de blauwe bonen.
Deze verklaring gaat echter niet op aangezien de heuvel niet is opgeworpen door mensenhand, zo de overlevering van mond tot mond wil, maar door de natuur zelf is gevormd. In vroegere tijden liep hier een belangrijke tak van de rivier de Berkel.
De Heuvelweg, een zijstraat van de Blauwedijk, is niet genoemd naar de veldnaam 't Heuveltje en ook niet naar een Almenaar met de geslachtsnaam Heuvel, maar naar de folklorist en publicist meester H.W. Heuvel (1864-1926).

Literatuur:
Laan, K. ter, Nederlandse spreekwoorden spreuken en zegswijzen,'s-Gravenhage/Djakarta, 1950.
Schoenmaker, H., Namen van wegen en huisnummering in Almen, nog niet gepubliceerd, 2000.

DE BEGRAAFPLAATSEN IN DE GEMEENTE GORSSEL (3)

H.J. Jansen op de Haar

Ons tweede verslag in Ons Markenboek van april 2000 (18de jaargang, nummer 2) zijn we geëindigd met de "verzuchting" dat men in juli 1828 weer even ver was als in september 1827. Er was een jaar voorbij gegaan en vóór 1 januari 1829 zouden er twee nieuwe begraafplaatsen moeten zijn, zowel in Almen als in Gorssel.
Maar voor men met de aanleg kon beginnen moesten de vroede vaderen eerst nog besluiten waar en op wiens grond de nieuwe begraafplaatsen moesten komen.
Voor Epse, Eefde en Gorssel moest een plek worden gevonden die bereikbaar moest zijn voor deze drie dorpen. Op 21 juli 1828 schreef burgemeester De Vuller twee brieven, één aan de kerkenraad van Gorssel en één aan de markerichter van Eschede, met het verzoek om medewerking tot het verkrijgen van een stuk heidegrond, de zogenaamde Kienekamp, gelegen aan de steenweg en gedeeltelijk behorende aan de kerk van Gorssel, gedeeltelijk behorende aan de marke van Eschede. Laatstgenoemd deel werd door de markerichter van Eschede omschreven als:
"een stuk onverdeelde heidegrond in de Marke Eschede, gelegen oost aan de Steenweg, en den kamp bouwland van de Kerk van Gorssel, zuid aan de weg van Eschede, west en noord aan de erven Meijer en het Gier, allezints geschikt zoude zijn tot het aanleggen van eenen nieuwe begraafplaats en door deszelfs ligging en door deszelfs hooge watervrije ligging en in de nabijheid van de steenweg." Men denkt bij globale opmeting 50 roeden nodig te hebben en dit alles zal "tegen een convenabelen prijs" worden afgestaan.
Ook het kerkbestuur ging akkoord bij het schrijven van 27 juli 1828 van de president H. Roeterdink, echter onder de volgende voorwaarden:

"1. De Kerk zal één gulden ontvangen van iedere doode van buiten de gemeente hier begraven wordende, terwijl de doodgraver 60 cents geniet.
2. Iemand, geene eigene begraafplaats hebbende en genegen zijnde er eene te koopen, betaalt hiervoor 6 gulden, wanneer hij binnen de gemeente en 25 gulden, als hij buiten de gemeente woonachtig is.
3. De Diakonie ontvangt 30 cents van elken doode van het doodslaken."

Het kerkbestuur wil gaarne vernemen of hiermede wordt akkoord gegaan. Het betreft dus het gedeelte van ongeveer 18 roeden van de zogenaamde Kienekamp, waarvan de kerk eigenaar is.
Terwijl de onderhandelingen van de Gorsselse commissie nogal vlot verlopen, ging in Almen het onderzoek minder vlot. De commissie bestond uit de heren J.A. van der Muelen, A.J. Markvoort, J. Littink en J.A. de Vuller als secretaris. De Vuller was als secretaris ook lid van de commissie te Gorssel. Er werd vergaderd ten huize van Markvoort.
Deze commissie stelde voor een stuk heidegrond van het raadslid A.J. Markvoort, gelegen aan de weg van het Hoentje naar Almen achter het erve Oostenenk te Almen. Men was zeer voortvarend en er was al een plan met een begroting van f. 479,50. De grond, groot 85 roeden, tegen de prijs van f. 2,10 per roede.
Dit plan kwam tot stand zonder rekening te houden met de markegenoten van Harfsen, die op 12 september 1828 vergaderden en besloten de gemeente te verzoeken de plaatsbepaling van de begraafplaats te willen wijzigen en rekening te houden met de belangen van de markegenoten van Harfsen. Deze brief was getekend door de markerichter W.F.C. van Rappard. Deze schrijft schrijft onder meer: "Het moest dan ook bij de ingezetenen van Harfsen grootelijks verwondering baren te vernemen, dat men voornemens was de begraafplaats aan te leggen bij het Erve Oostenenk onder Almen, daar toch, gelijk UwEd. bekend is, dit geheel op de grenzen van Almen en Harfsen is gelegen, en nog wel aan de zijde in welker nabijheid de minste huizen worden gevonden. Het gevolg hiervan zoude zijn, dat de bewoners van de aanzienlijkste en meest bevolkte buurschap van Harfsen ten gerieve van de weinige bewoners van Almen hunne lijken bijna twee uren zouden moeten vervoeren, hetgeen tot geen gering ongerief, vooral in den winter zoude verstrekken." De markerichter besluit zijn brief met "zijnde mij zelfs de vrijheid gegeven, om wanneer al eenige opoffering uit de Markenkas mogt gevorderd worden, teneinde de begraafplaats in het midden der gemeente van Harfsen te bekomen, hiertoe namens de Marke in billijke schikking te treden".
De markerichter wist waarschijnlijk heel goed dat het meestal op geld uitdraait in de politiek en in zijn verzoekschrift gooide hij vast een visje uit in die richting. Er volgt natuurlijk weer de nodige correspondentie, maar uiteindelijk krijgen de markegenoten van Harfsen hun zin en werd overeengekomen dat de marke Ilsinks dennenkamp beschikbaar stelt voor het aanleggen van de begraafplaats voor Almen en Harfsen. Op 28 januari 1829 wordt het voorstel van de gemeente door de staatsraad te Lochem beves-

tigd, waarbij deze zich akkoord verklaard met het aanbod van het markebestuur en de overname van de grond door het gemeentebestuur.
Maar inmiddels is de fatale datum van 1 januari 1829 overschreden met alle gevolgen van dien. Het gemeentebestuur had aan de staatsraad medegedeeld dat uitstel tot na 1 januari 1829 noodzakelijk zou zijn, doch bij schrijven van 20 augustus 1828 schrijft deze dat het gevraagde uitstel niet zal worden verleend.
Inmiddels is voor Gorssel het plan tot stand gekomen, doch er is toch nog een stukje grond nodig van het rijk, gelegen aan de steenweg. Gelukkig komt op 10 november 1828 bericht van de commissaris van de straatweg Gorssel-Zutphen dat de benodigde 11 roeden kunnen worden gekocht voor f. 30,-. Nu kan het plan voor Gorssel worden afgewerkt en komt op 27 november 1828 van de Staatsraad het bericht, dat Gedeputeerde Staten van Gelderland akkoord gaan met de aankoop van 18 roeden van de Kienekamp van de kerkenraad van Gorssel, 60 roeden veldgrond van de marke Eschede en 11 roeden van de straatweg Gorssel-Zutphen. Het geheel wordt dus 78 roeden groot en men kan beginnen met de aanleg en het egaliseren van het nieuwe kerkhof. Maar alles is nog niet geregeld: de grafrechten moeten worden vastgesteld, de rechten die men had op het oude kerkhof moeten worden geregeld en wie neemt dit over? Er viel dus nog veel te regelen en hoe dit allemaal is verlopen zullen we in een volgende aflevering mededelen. (Wordt vervolgd.)

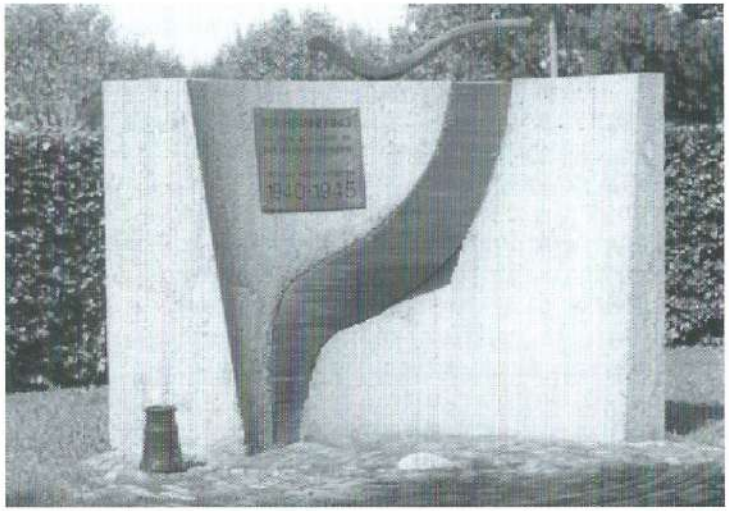

Oorlogsmonument begraafplaats Almen-Harfsen

Begraafplaatsen. De werkgroep "begraafplaatsen" in gesprek bijeen op de begraafplaats Almen-Harfsen te Harfsen, luisterend naar de oud "doodgraver" Jonkman.
Van links naar rechts: Jan Brummelman, Jan Jonkman, Henk Willink, Jo Nijenhuis, Femmy Woertman, Dick Holtslag en Henk Bruins.
Deze werkgroep heeft haar werkzaamheden beëindigd en zal worden omgezet in de werkgroep Archeologie. Contactpersoon oude werkgroep was Henk Jansen op de Haar (ontbreekt als fotograaf op deze foto) en van de nieuwe werkgroep is dit mevrouw Femmy Woertman.

SPONSORS VAN DE ELF MARKEN

Almen:
Boeltjes Sig. Mag./Kantoorboekhandel, Dorpsstraat 20
HCR De Hoofdige Boer, Dorpsstraat 38
Installatiebedrijf F. Pladdet, Dorpsstraat 24

Eefde:
Bouwbedrijf Nijenhuis Menkveld, Mettrayweg 30
Makelaarskantoor B.W. ten Dam, Rustoordlaan 39

Epse:
Aannemersbedrijf H. Hietbrink, Epserenk 26

Gorssel:
ABN AMRO bank N.V.
Gemeente Gorssel
Rabobank Berkel-IJssel
Kantoorboekhandel Bechtle, Hoofdstraat 36d
Welkoop H.H. Berndsen, Molenweg 38
Verzekeringsadviseur De Boei, Elfuursweg 3a
HCR De Roskam, Hoofdstraat 26

Harfsen:
Café Buitenlust, Lochemseweg 132
Foto Wim Wichers, Lochemseweg 94
Garage Henk Slettenhaar, Bremweg 1b
Installatiebedrijf Jan ten Have, Lochemseweg 96
Lubberding B.V. Harfsen, fabrikant van Gerjak voortenten en Tago vouwwagens, Reeverweg 6a

Joppe:
Hertenfarm "De Langekamp", Joppelaan 116

Inlichtingen over sponsoring bij de penningmeester.

Het lidmaatschap loopt van 1 januari - 31 december.
Opzeggen van het lidmaatschap dient te geschieden vóór 1 december.

De contributie bedraagt f. 30,-- per jaar per gezin. Hiervoor heeft men vrije toegang tot de vergaderingen, lezing- en dia-avonden. Tevens wordt elk kwartaal Ons Markenboek gratis toegezonden. De leden buiten de gemeente betalen hiervoor f 5,-- extra als bijdrage in de portokosten.
Betaling van contributie, bijdragen of giften kan geschieden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank "Berkel-IJssel".
Voor contributiebetaling wordt voorkeur gegeven aan een machtiging of een acceptgirokaart.

Publicatie of overname van artikelen uit Ons Markenboek is alleen toegestaan met toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Kopij te zenden aan één van de leden der redactiecommissie, indien mogelijk op diskette (WP.5.1) met drie uitgewerkte teksten.

Het verenigingsgebouw Het Richtershuis, Hulstweg 4 te Harfsen, is op dinsdagmiddag geopend van twee tot vier uur. De tweede dinsdag van de maand kan men hier terecht voor bibliotheek en genealogie.
Het gemeente-archief is alleen op maandag geopend.

Adviseur : J. Eefting, archivaris gemeente Gorssel
Postbus 19, 7213 ZG Gorssel, tel 0575 498989

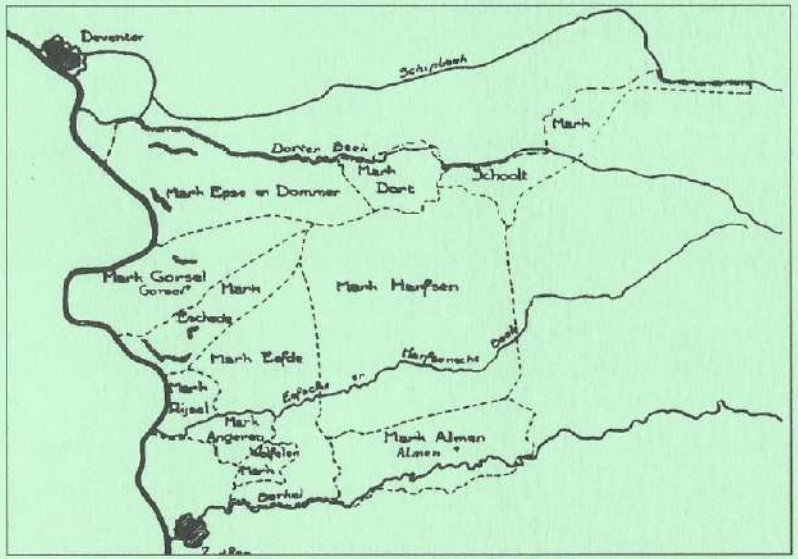

Kaartje van de vroegere marken in de gemeente Gorssel